

slovenský národopis

4 | 24

VEDA, VYDAVATELSTVO
SLOVENSKEJ
AKADÉMIE VIED, 1976

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

Igor S. Kon: Problémy medzigeneračnej transmisie kultúry v období vedeckotechnickej revolúcie	501
Galina P. Vasil'jeva: Etnické funkcie tradícií v súčasnosti	514
Veselin Chadžinikolov: Niektoré metodologické problémy späté s etnografickým výskumom súčasnosti	530
Adam Pranda: Jedinečné, zvláštne a všeobecné v súčasnej materiálnej kultúre na Kysuciach	541
Jarmila Pátková: Zvláštne a všeobecné v tvorivých procesoch ľudovej ľudovej kultúry	571
Viera Valentová: Univerzálne prvky a regionálne špecifickosti vo vývoji súčasného ľudového interiéru	583
Viera Nosálová: Spoločné prvky v súčasnom vývoji ľudového odevu socialistických krajín	589

DISKUSIA GLOSÝ

Adam Pranda: Kategórie jedinečného, zvláštneho a všeobecného v marxistickej filozofii a etnografii	595
Zora Apráthyová-Rusnáková: Poznámka na margo seminára: Jednotlivé, zvláštne a všeobecné v procese zmien ľudových tradícií v období socializmu	619

ROZHEADY

Univ. prof. Rudolf Bednárík (1903—1975) (Ján Michálek)	626
Za docentom dr. Vilémom Pražákom (Viera Nosálová)	628
Rudolf Žatko (1913—1976) (Adam Pranda)	629
Za Ljubomirom Dukovom (Peter Slávkovský)	631
Doc. dr. Ján Podolák, CSc., 50-ročný (Emília Horváthová)	632
Rudolf Mrlían 60-ročný (Soňa Kovačevičová)	636
Konferencia o výskume národnosti v Békéscsabe (Ján Botík)	640
Ethnographia Pannonica III (Ján Mjartan)	641

RECENZIE A REFERÁTY

СОДЕРЖАНИЕ

Игорь С. Кон: Проблемы трансмиссии культуры от поколения к поколению в период научно-технической революции	501
--	-----

Галина П. Васильева: Этнические функции традиций в современности	514
Веселин Хаджиниколов: Некоторые методологические проблемы связанные с этнографическим исследованием современности	530
Адам Пранда: Современные изменения в народной культуре на Кисуциях	541
Ярмила Паткова: Особенности и всеобщие черты творческих процессов в материальной культуре	571
Вера Валентова: Универсальные элементы и областная специфичность в развитии современного народного интерьера	583
Вера Носалова: Общие элементы в современном развитии национальной одежды в социалистических странах	589

ДИСКУССИЯ, КОММЕНТАРИИ

Адам Пранда: Категории исключительного, особенного и всеобщего в марксистской философии и этнографии	595
Зора Апатхиова-Руснакова: Заметка о семинаре: Исключительное, особенное и всеобщее в процессе изменений народных традиций в эпоху социализма	619

ОБЗОРЫ РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ

INHALT

Igor S. Kon: Probleme der intergenerationalen Transmission der Kultur im Zeitalter der wissenschaftlich — technischen Revolution	501
Galina P. Vasil'jeva: Die ethnischen Funktionen der Tradition in der Gegenwart	514
Veselin Chadžinikolov: Einige mit der ethnographischen Forschung der Gegenwart verbundene methodologische Probleme	530
Adam Pranda: Gegenwärtige Umwandlungen in der Volkskultur auf dem Gebiet von Kysuce	541
Jarmila Pátková: Spezielle und allgemeine Züge der schöpferischen Prozesse in der materiellen Volkskultur	571
Viera Nosálová: Gemeinsame Züge in der gegenwärtigen Entwicklung der Volkskleidung in den sozialistischen Ländern	589
Viera Valentová: Universelle Elemente und regionale Spezifika in der Entwicklung des gegenwärtigen Interieurs	583

Na 1. strane obálky: Detail maľovaného zrubového obytného domu, Čičmany, okr. Žilina. Farebná snímka A. Pranda

Auf der Vorderseite des Umschlages: Detail des bemalten Wohnhauses in Čičmany, Bezirk Žilina. Farbphoto von A. Pranda

ZVLÁŠTNE A VŠEOBECNÉ V TVORIVÝCH PROCESOCH ĽUDOVEJ HMOTNEJ KULTÚRY

JARMILA PÁTKOVÁ
Národopisný ústav SAV, Bratislava

Pre sledovanie kategórií jednotlivého, zvláštneho a všeobecného v aplikácii na problematiku etnografického bádania som zvolila vymedzenú oblasť tzv. tvorivých procesov v hmotnej kultúre. Vzhľadom na začiatkové štádium takto zameraného štúdia zdôrazňujem, že môj terajší príspevok treba považovať jednoznačne za diskusný.

Za tvorivý proces možno označiť každý aktívny a pozitívny vzťah človeka k životu, prostrediu a spoločnosti, v ktorej žije a ktorej je súčasťou. Tvorivé procesy prebiehajú tak na báze individuálneho, ako aj na báze kolektívneho pôsobenia a interakcií. V takomto širokom zmysle tvorivý proces začína sa jednoduchým uvedomením si sveta, prechádza k osvojovaniu a prehĺbovaniu vedomostí o svete a reagovaniu naň a prerastá zovšeobecnením skúseností do priamej aktívnej činnosti. V nej je ďalej niekoľko stupňov od jednoduchých spôsobov získavania denných životných potrieb, pokračujúc cez základné pracovné úkony k zložitej a vysokokvalifikovanej práci, od vyjadrovania a formulovania racionálnych a emocionálnych vzťahov až k vyspelej umeleckej tvorbe.

Už vlastné pojmy, ktoré tvoria rámec týchto úvah — t. j. tvorivý proces a kultúra svedčia o tom, že sa pri ich sledovaní

pohybujeme stále na rozhraní materiálneho a duchovného, ktoré v neprestajnej oscilácii potvrdzujú dialektickú spätosť, závislosť a podmienenosť oboch týchto zložiek sledovaných javov.

Z takto formulovanej širokej škály tvorivých procesov v hmotnej kultúre som sa obmedzila na oblasť ľudovej výroby, ako ju u nás chápeme v období posledných tridsiatich rokov. Pojmom ľudová výroba označujeme všetky druhy prác a produktívnych zamestnaní, ktoré vykonávali obyvatelia vidieka i miest, vynímajúc tie zamestnania, ktoré zabezpečovali hlavné zdroje obživy celej spoločnosti — ako je poľnohospodárstvo, pastierstvo, chov dobytky, prípadne tradične zabezpečovali základné zdroje surovín na ďalšie spracovanie, ako to bolo najmä pri baníctve, hutníctve a drevorubačstve.

Vzhľadom na prevažné zameranie na vidieckeho konzumenta a na široké ľudové vrstvy miest i vidieka zahŕňame pod pojem ľudová výroba i väčšinu tradičných pôvodne cechových remesiel. Určujúcou zložkou ľudovej výroby je podiel ručnej práce na jej rôznych výrobných stupňoch. V etnografickej literatúre ostatných národov sa rovnaký objekt záujmu nazýva napr. rzemiosło wiejske, produkcja pozarolnicza, wy-

roba domowa, Hausgewerbe, Handwerke, Hausliche Warenproduktion, Hausliche Fertigung für den Eigenbedarf.

Ľudová výroba v takomto chápaní zahŕňa rôzne stupne vývoja a etnografia sleduje jej procesy v celkovom sociálnom, ekonomickom i kultúrnom kontexte nielen Ľudovej society, ale zväčša aj v jej vzťahoch a zaradeniach do celkového národného organizmu a daného vývojového stupňa celej spoločnosti. Vo svojich začiatočných koreňoch Ľudová výroba zahŕňa práce, ktoré v minulosti zodpovedali komplexnému a sebestačnému sociálnemu a ekonomickému systému tradičných vidieckých roľníckych či roľnícko-pastierskych domácností a boli jeho súčasťou. V tomto štádiu uspokojovala výroba všetky základné životné potreby samého výrobcu a členov jeho rodiny, pokiaľ išlo o obydlie, odev, stravu, potrebné výrobné nástroje. Výrobou v ekonomickom zmysle slova označujeme túto činnosť preto, lebo v celom etnografickými metódami sledovateľnom období bola Ľudová výroba raz viac inokedy menej aj prostriedkom dopĺňovania základných zdrojov obživy príležitostnou výmenou výrobkov za naturálie, pracovné služby a v novších obdobiach i za peniaze. Ekonomická funkcia Ľudovej výroby bola za feudalizmu a vo zvýšenej miere za kapitalizmu všeobecná, či už v samozásobiteľských alebo výmenných vzťahoch. Táto ekonomická funkcia Ľudovej výroby pretrváva ako prevládajúca i v počiatočných obdobiach budovania socializmu, najmä v oblastiach v minulosti výlučne alebo prevažne poľnohospodárskych, v oblastiach s nedostatočnými pracovnými príležitosťami pre niektoré zložky obyvateľstva, prípadne so sezónnym charakterom práce.

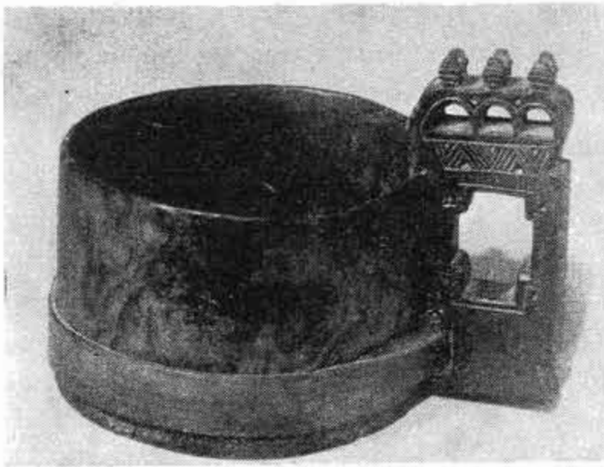
Dosiaľ pre naše prostredie máme ekonomickú funkciu Ľudovej výroby za kapitalizmu najmä z hľadiska štatistických

materiálov rozpracovanú v práci národohospodára Petra Zaťku. V širokých súvislostiach, najmä vo vzťahu k ekonomickej situácii ruského vidieka, sa problematiky Ľudovej výroby dotkol V. I. Lenin v práci *Vývoj kapitalizmu v Rusku* (1899).

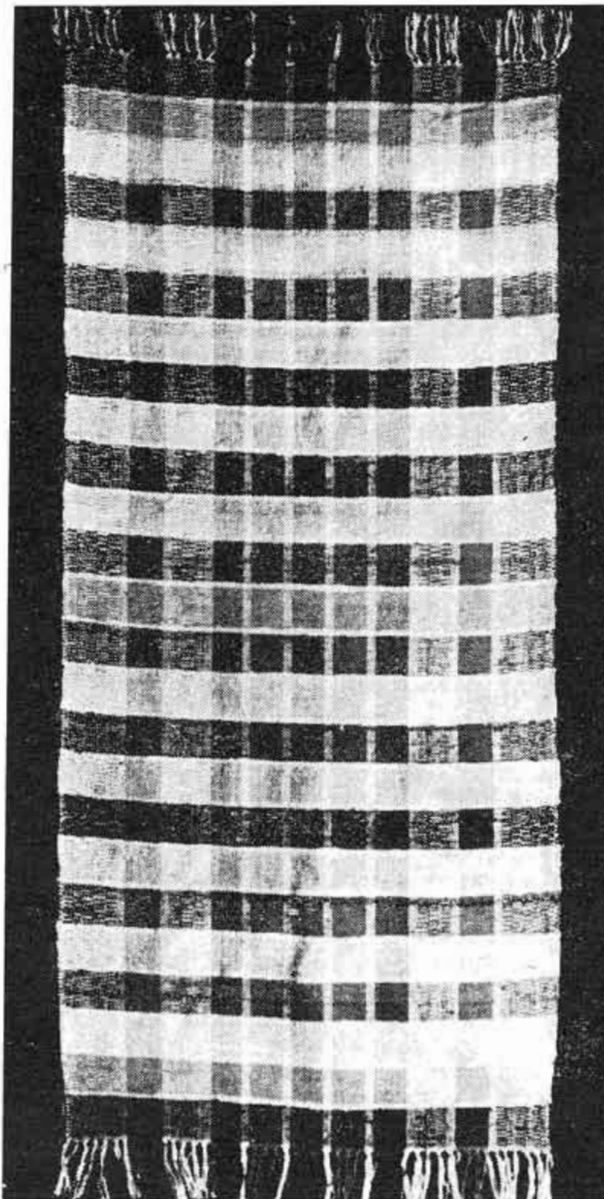
Ľudová výroba bola však aj v minulosti komplexom, ktorý popri materiálnej a ekonomickej funkcii zahŕňal v sebe i rad ďalších funkcií, z ktorých zvlášť zreteľne vystupujú najmä funkcia sociálna a kultúrna. Existencia Ľudovej výroby so všetkými uvedenými funkciami je teda všeobecným javom nielen nášho spoločenského organizmu, ale aj organizmov ostatných európskych národov, pričom zvláštnosti a osobitosti vývinových stupňov, funkcií, regionálnych či lokálnych špecifickostí sú dialektickou zložkou tohto všeobecného javu. Jeho obmeny v špecifických, vývinovo i geograficky determinovaných variantoch možno sledovať prakticky na celom svete.

Materiálno-ekonomická zložka Ľudovej výroby je teda jej dominantnou funkciou predovšetkým v oblastiach s nerozvinutým alebo nedostatočne rozvinutým priemyslom a s nízkym stupňom všeobecného hospodárskeho rozvoja. Rozvoj priemyslu, urbanizácia, rozvoj komunikácií rozrušuje nielen samozásobiteľský charakter roľníckeho gazdovstva a vidieckych sídiel, ale poskytovaním zárobkových možností, ako aj sprístupňovaním lacných továrenských vyrábaných predmetov dennej potreby vytvára podmienky pre zanikanie Ľudovej výroby.

Takúto situáciu vytvoril živelne a veľmi rýchle sa rozvíjajúci kapitalizmus vo väčšine západoeurópskych štátov, najmä v bezprostrednej blízkosti veľkých urbanizovaných a priemyselných oblastí. Na tomto stupni rozvoja Ľudová výroba vo svojich prevažujúcich formách zaniká, hoci súčasne práve v konfrontácii s výrobkami masovej produkcie začína markantne do popredia

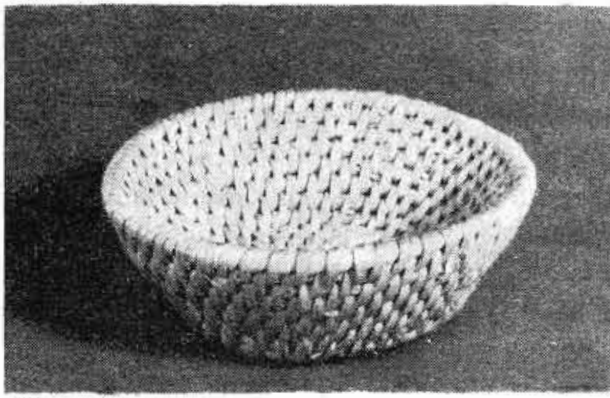
1. Svorový črpák Jozefa Lenharta z Bojníc. Súčasná práca na základe štúdia tradičného bačovského riadu vyspelej technickej i výtvarnej úrovne

vystupovať jej kultúrna funkcia, postihovaná však iba veľmi malou časťou spoločnosti. Jej pôsobenie má preto zväčša iba veľmi obmedzený radius, ktorý väčšinu sociálneho a kultúrneho organizmu danej spoločnosti nezasahuje a neovplyvňuje. (Také je napr. pôsobenie Johna Ruskina a W. Morrisa vo výtvarnej kritike a teórii druhej polovice 19. storočia v Anglicku. Také výsledky majú aj oficiálne uznávané úspechy medzinárodných výstav remesiel, na ktorých sa zúčastňujú niektoré štáty i ľudovými výrobkami; ojedinelé sú i u nás úsilia o zachovanie ľudovej výroby a jej presadenie v celkovom výtvarnom a kultúrnom živote, ako ju propagovala Renáta Tyršová, architekt D. Jurkovič, spoločnosť združená okolo moravskej Vesny, pražskej Zadruhy, či slovenské úsilia Andreja Kmeťa, Pavla Socháňa, Živeny a ďalších jednotlivcov i inštitúcií.)

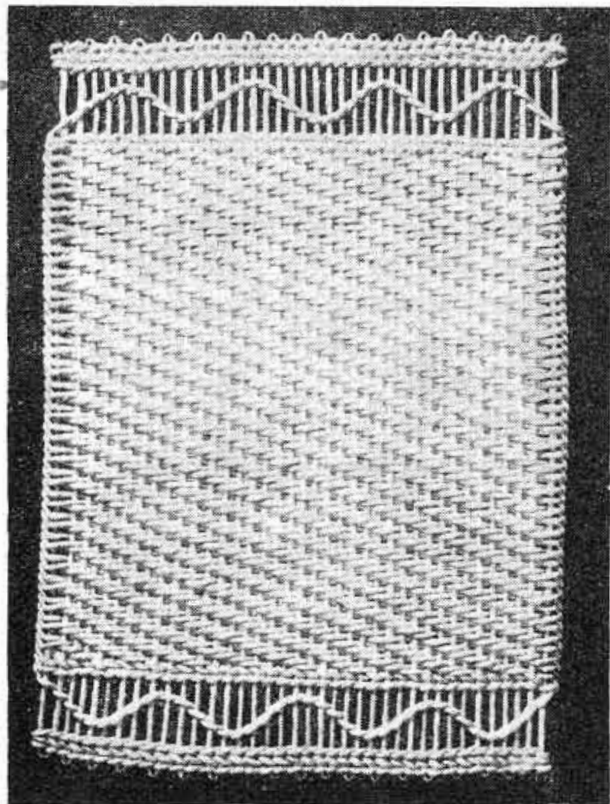
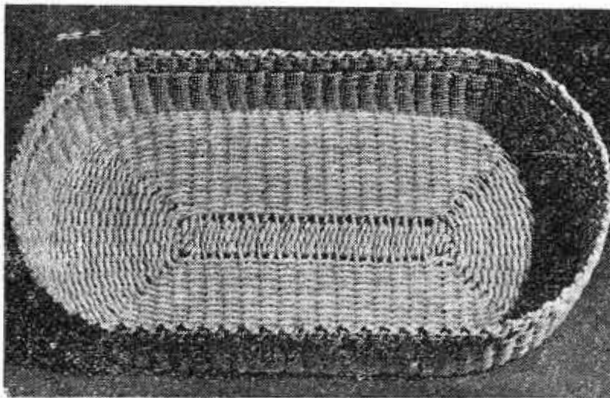
Všeobecná potreba vytvárať harmonickú rovnováhu racionálneho a emocionálneho v hmotnej kultúre i celom životnom štýle, ktorú ani tak nenarušili priemyselňovanie a urbanizácia ako skôr rozpornosť kapitalistického spoločenského systému, sa práve pre túto rozpornosť nemôže realizovať. Všetky spomínané akcie a celý rad ďalších majú teda ojedinelý, výnimočný a v niektorých prípadoch čisto individuálny charakter. I neobyčajne sústavná, systematická, dlhodobá a z hľadiska progresívnych výtvarných teórií realizovaná činnosť švédskeho Hemsjödu či švajčiarskeho Heimatwerku, ktoré podstatne zasahujú do celého spoločenského a kultúrneho organizmu svojich krajín, je ešte i dosiaľ výnimočným javom v celej sústave kapitalistických štátov, hoci

2. Handričkový pokrovec zo Spiša splňa funkčne i esteticky požiadavky súčasného úžitkového predmetu

3. Košík z borovicových korieňkov v pôvodnom tradičnom tvare. Studienka pri Malackách

4. Košík zo šúpolia, prírodný materiál spracovaný pre súčasné použitie. Bešeňov

úsilia o zachovanie, rozvoj, nadväzovanie na tradičnú výrobu a remeslá možno najmä v posledných dvoch desaťročiach sledovať na celom svete.

V protiklade k situácii v kapitalistických štátoch, kde rozvíjanie kultúrnych funkcií ľudovej výroby je prevažne záležitosťou jednotlivcov a malých skupín, je ľudová výroba v štátoch budujúcich socializmus. Celá ľudová kultúra sa v týchto štátoch od konca druhej svetovej vojny dostáva do osobitnej a v pomere k ostatnému svetu zvláštnej situácie, pretože jej poznanie, rozvíjanie a nadväzovanie na ňu sa stáva jedným zo základných princípov ideológie i praktickej politickej činnosti. Zvláštne postavenie ľudovej kultúry zvýrazňuje i upevňovanie, rozširovanie a odborné, metodické i teoretické prehlbovanie disciplín, ktoré sa zaoberajú ľudovou kultúrou a jej jednotlivými zložkami. Výsledky doterajších bádání takto zabezpečujú etnografii miesto v systéme spoločenských vied, dávajú predpoklady pre platné zovšeobecnenia a súčasne poskytujú i podklady pre praktickú činnosť v rámci celospoločenských potrieb v oblasti ideológie, kultúry, umenia, formovania životného štýlu, čím sa stávajú súčasťou spoločenského vedomia.

Obdobie zásadných a prevratných zmien, ktoré prebiehajú v našej spoločnosti a priamo zasahujú objekt našich výskumov od konca druhej svetovej vojny, predstavuje pre etnografiu dostatočný časový i priestorový úsek, ktorého tendencie a procesy súčasne možno konfrontovať s obdobnými tendenciami a procesmi ostatných štátov budujúcich socializmus. Práve táto konfrontácia dáva výberu sledovanej problematiky i výsledkom bádání objektivnú platnosť i základ pre konečné zovšeobecnenia.

5. Podložka zo šúpolia v jemnejšom a technicky náročnejšom spracovaní vychádza z tradičných šúpolových rohoží juhozápadného Slovenska

Zvláštne črty, ktoré v rámci všeobecných procesov vývinu ľudovej výroby vznikli po druhej svetovej vojne u nás i v ostatných socialistických štátoch, viedli k uvedomeniu, často legislatívne fixovanému a štátom podporovanému a sledovanému ovplyvňovaniu týchto procesov najmä v posilňovaní kultúrnej funkcie ľudovej výroby. Všeobecným javom prvých povojnových rokov je vznik štátnych inštitúcií, ktoré organizujú, podporujú a rozvíjajú ľudovú výrobu z hľadiska jej použitia v novom životnom prostredí s dôrazom na jej výtvarnú zložku. Stačí spomenúť náš ÚEUV, poľskú Cepeliu, bulharskú Zadrugu, maďarský Híszöv, aby sme zistili všeobecnú platnosť týchto tendencií, osobitnú a zvláštnu vo svojich formách organizácie, ale i výtvarných smerovaní, ktoré v mnohých prípadoch majú charakter svojských, špecifických a jedinečných najmä u najvynikajúcejších individuálnych tvorcov. (V tejto súvislosti by som chcela poznamenať, že pojem jedinečný nepoužívam ako synonymum jednotlivého, pretože v oboch pojmoch z hľadiska jazykového úzu pociťujem obsahové odlišnosti.) Podobne ako vznikajú štátne inštitúcie na organizovanie ľudovej výroby, rovnako oficiálnu podporu získavajú i rôzne hnutia v oblasti záujmovej činnosti rôznych žánrov.

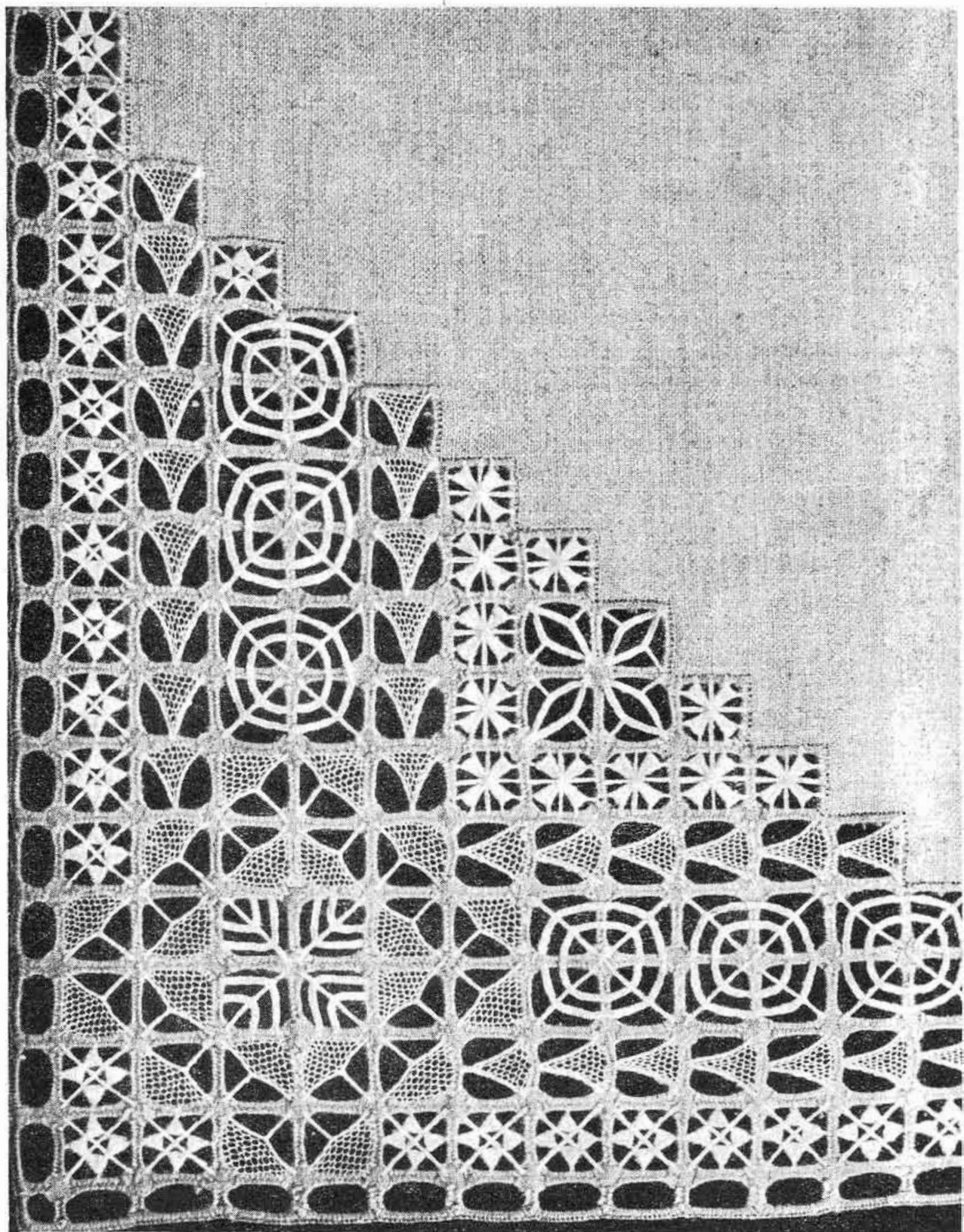
Príbúdanie nových funkcií jednotlivých prejavov ľudovej výroby nevedie však len k mimoriadnym vynikajúcim individuálnym prejavom, ktoré konečne vznikali aj v minulosti. Podstatná je tu celková zmena kvality celého sledovaného javu ľudovej kultúry. Ľudová výroba, taká ako sme ju poznali z predchádzajúcich období, zaniká a namiesto nej vystupujú viaceré nové javy zmenených funkcií a kvalít, ktoré často iba v niektorých elementoch súvisia s pôvodnou ľudovou výrobou, inokedy vznikajú nezávisle od nej a samy vyžadujú i nové bádateľské postupy, iné metódy práce i vy-

týčenie novej výskumnej problematiky, a to nielen z etnografického hľadiska. Pokúsim sa ďalej naznačiť aspoň niektoré tendencie, charakterizujúce kvantitatívne, kvalitatívne, funkčné a obsahové premeny toho, čo sme obyčajne nazývali za posledných tridsať rokov ľudovou výrobou.

1. Najbližšie obsahu a zmyslu tradičnej ľudovej výroby stoja tie odvetvia, ktoré i v súčasných zmenených ekonomických, sociálnych a kultúrnych podmienkach v podstate zachovávajú svoje niekdajšie funkcie a uskutočňujú sa v rámci podobných vzťahov a súvislostí. Ide najmä o spĺňanie požiadaviek bezprostredného okolia a zhotovovanie predmetov, ktoré zodpovedajú stupňu rozvoja miestnej ľudovej kultúry zväčša v kontinuitnej nadväznosti na tradičnú kultúru. I pri nich sa však ekonomická funkcia ľudovej výroby presúva na podradnejšie miesto, prevahu však nadobúda funkcia reprezentačná, prestížna, ako reakcia na spoločenské normy a konvencie, ktoré značne formujú a ovplyvňujú najmä vonkajšie prejavy súčasného života ľudu. V súhlase s týmito vonkajšími prejavmi dostáva aj ľudová výroba často úplne nové formy, zvláštne práve svojou viazanosťou na lokálne či regionálne potreby a špecifickosti (zdobené kolisky ako symbol nových občianskych obradov, ale aj ako dar, nové formy košíkov pre komplikované svadobné pečivo, zvláštne formy obradového pečiva, zhotovovanie tradičného odevu len pre slávnostné príležitosti a vonkajšiu reprezentáciu, zhotovovanie výrobkov charakteristických pre obec ako príležitostné a oficiálne dary, dekoračné predmety do domácností).

2. Už spomínaná oficiálna podpora, ktorú získali všetky prejavy ľudovej tvorby v povojnových rokoch, nesporne prispela k uchovaniu najmä niektorých druhov ľudovej výroby a v určitom zmysle podporila aj jej ďalší rozvoj. Išlo najmä o tie druhy,

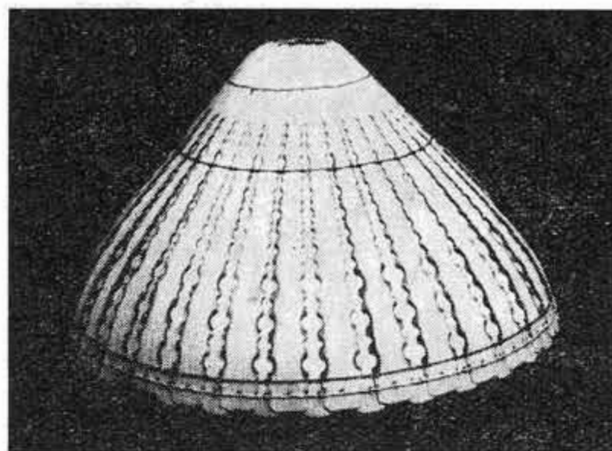
6. Rozpracovanie technicky náročného výšivkového detailu tzv. križovianských gatier na prikrývke. Hedviga Kyselicová, Vlčkovce

ktoré mali výrazné estetické pôsobenie, vo svojej funkcii mali prevažne charakter úžitkového umenia a v ojedinelých prípadoch i voľného umenia, s jednoznačne autorským podielom (čo sa zvlášť markantne prejavuje najmä v oblasti drevo-rezby a čiastočne i maľby). I táto oblasť je síce blízka tradičnej ľudovej výrobe so všetkými jej znakmi, programove stavia na jej základoch a opiera sa o odborné výskumy a dokumentáciu svojich inštitúcií, napriek tomu však prekonáva niekoľko zmien. Menia sa predovšetkým tradičné vzťahy, ktoré vystupovali v minulosti v ľudovej výrobe. Ide tu o vzťah výrobcu k vlastnej práci, ktorá v minulosti bola preň, možno povedať, nevyhnutnosťou. V súčasnosti táto nevyhnutnosť takmer vo všetkých prípadoch odpadá. Výrobca pracuje so záľubou a do vzťahu s inštitúciou, ktorá výrobu organizuje, vstupuje dobrovoľne, často na základe citového vzťahu k svojej práci, v mnohých prípadoch však aj iba preto, že sa mu pre vysoký vek, domáce či zdravotné podmienky a pod. nevypláti preorientovať sa na iný druh práce (niektoré čipkárky, tkáčky, košíkari). Mnoho výrobcov sa však venuje výrobe iba prechodne, nárazovo, sezónne a takíto výrobcovia zväčša po kratšom čase prechádzajú k iným zamestnaniam. Pomerne malé možnosti zriaďovať technicky dobre vybavené individuálne dielne zväčša odrádzajú mladšie generácie od zapojenia sa do akýchkoľvek foriem ľudovej výroby a badať u nich skôr tendencie k individuálnej voľnej tvorbe, ktorá má raz tradičný, inokedy insitný charakter. Ďalšou zmenou vo vzťahoch vystupujúcich v organizovanej ľudovej výrobe je zásadná zmena vzťahu medzi výrobcom a konzumentom. Známý konzument tradičného výrobcu, ktorý často ovplyvňoval výrobu a zhotovovaný predmet priamo v procese výroby, z organizovanej výroby takmer úplne zmizol. Konkrétneho jed-

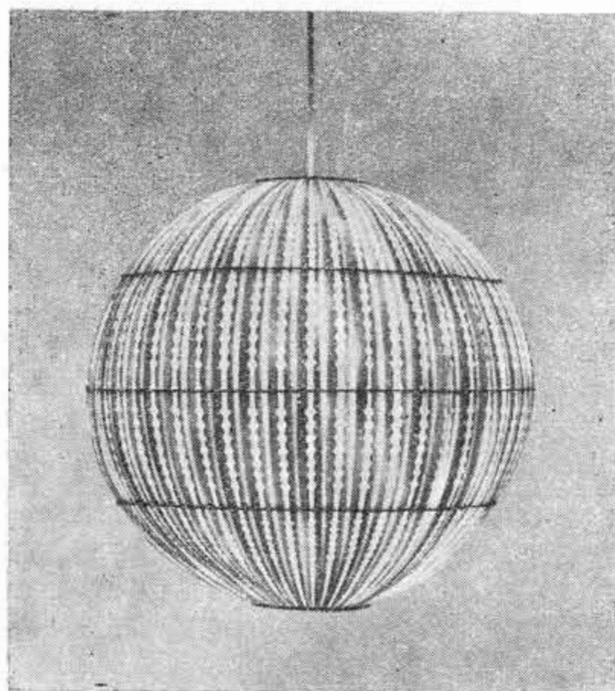

7. Pokrovec z odtieňov prírodnej ovčej vlny inšpirovaný gubárskymi tkaninami. Ján Brndiar, Klenovec
 8. Mosadzná náramnica vyhotovená technikou vybíjaných spíniek a praciek. Stredné Slovensko

9., 10. Tienidlá zhotovené technikou štiepania profilovaného dreva, ktorá sa pôvodne používala pri zhotovovaní hračiek a drobných dekoratívnych predmetov

notlivca nahradila anonymná organizácia, ktorá styk výrobcu s konzumentom iba sprostredkúva cez svojich organizačných, ekonomických, obchodných, prípadne profesionálnych výtvarných pracovníkov. Najmä títo poslední nevyhnutne zasahujú do pôvodnej výroby svojím vlastným výtvarným názorom, vzdelaním i individuálnym vkusom. Takto sa ľudová výroba nevyhnutne štylizuje zámerným výberom, redukciou, niekedy prenášaním, či zlučova-

ním výrobných centier až priamym zánikom regionálnych zvláštností, ktoré boli v minulosti jedným z určujúcich znakov ľudovej výroby. Najmä v niektorých druhoch dlhodobým pôsobením organizácií, výtvarníkov, výberu a zdôrazňovaním určitých znakov, ale i priamym odborným vzdelávaním výrobcov, vznikajú akési nadregionálne výrobky. Tie majú viaceré všeobecné, pre danú krajinu charakteristické znaky, hoci často ide iba o znaky charakteristické pre inštitúciu, ktorá výrobu organizuje. Práve tieto znaky však v rámci ostatných podobne organizovaných výrob susedných štátov vystupujú ako zvláštny umelecký prejav vlastného národa. (Navonok tento všeobecný jav charakterizuje tvorba prezentovaná predajňami a výstavnými sieňami štátnych organizácií ľudového umenia socialistických štátov.) Napriek týmto, možno trochu negatívne pôsobiacim, zisteniam má takáto forma organizovanej ľudovej výroby značné perspektívy a udržiavaním určitého fondu základných technologických a výtvarných schopností bude i v budúcnosti bázou koexistencie i prípadnej symbiózy individuálnej tvorby s tvorbou, ktorá bude čoraz viac dostávať charakter umeleckého remesla a bude sa zúčastňovať na formovaní výtvarnej úrovne životného prostredia.

3. Rad prvkov tradičnej ľudovej výroby nachádzame v súčasnosti i v rozrastajúcej sa sfére záujmovej tvorivej činnosti, kde však opäť pôvodné funkcie a vzťahy získavajú nový obsah. Tradičné zázemie prostredia, jeho výtvarného názoru, technologických skúseností a estetických noriem sú pre túto zväčša spontánnu tvorbu iba východiskom či impulzom, na základe ktorého vznikajú často viac, inokedy menej závislé individuálne tvorivé prejavy, sledované zatiaľ zväčša iba v rámci kategórie jednotlivého.

4. Osobitnú problematiku vychádzajúcu z tradičnej ľudovej výroby tvorí oblasť in-

dividuálnej tvorby vyspelých estetických kvalít, ktorá vzniká na báze všetkých troch uvedených komplexov a bez ohľadu na výtvarné odborné vzdelanie svojich nositeľov patrí jednoznačne do oblasti umenia.

Štyri naznačené navzájom kvalitatívne odlišné tendencie premien tvorivých procesov, vychádzajúcich z pôvodného základu tradičnej ľudovej výroby, práve svojou kvalitatívnou odlišnosťou vyžadujú adekvátny metodický prístup, a to tak pri formulovaní bádateľskej problematiky, ako aj vo vlastnom bádateľskom postupe.

Bežné etnografické metódy výskumu zostávajú i naďalej použiteľné pri sledovaní procesov výroby, ktoré som uviedla ako prvé. Ide totiž prevažne o výrobu, ktorá popritom, že kontinuálne nadväzuje na predchádzajúce vývinové štádiá ľudovej kultúry, je i naďalej viazaná zväčša na vidiecke prostredie alebo prostredie menších, postupným vývinom vzniknutých sídelných celkov, kde vzájomná spätosť jednotlivcov s kolektívom je organická, často dodnes upevňovaná i príbuzenskými zväzkami. Takéto prostredie pri výskume umožňuje podobnú orientáciu ako pri výskumoch tradičnej kultúry na dedine s obdobnou problematikou a metódami výskumu.

Oproti tomu všetky ďalšie uvádzané tendencie nahromadili už doteraz množstvo kvalitatívne nových znakov a javov, ktoré nielenže presahujú možnosti bežných etnografických výskumov, ale podstatnými zmenami svojho vnútorného obsahu ďaleko presahujú i vlastný objekt výskumu jednej vednej disciplíny. Zložitosť procesov súčasného vývinu spoločnosti a jej kultúry

vyžaduje komplexný pohľad, ktorý nie je možný bez široko koncipovaných multidisciplinárnych výskumov. Z hľadiska našej disciplíny sa prihovám za akési laboratórne, časove i priestorove konkrétne vymedzené oblasti javov, na základe ktorých i všeobecná problematika vystúpi plastickejšie a markantnejšie, najmä ak sa bude rozvíjať na široko porovnávacej báze.

Neprestajne sa rozvíjajúca a postupujúca deľba práce viedla v posledných rokoch i v rámci našej vednej disciplíny k nadmernej špecializácii, ktorá často izoluje jednotlivé poznatky od seba navzájom a znemožňuje tým hlbšie, preukaznejšie a všeobecnejšie formulovanie konečných záverov. Takúto vzájomnú izolovanosť príbuzných disciplín konštatovali už aj niektoré publikované práce. Mimoriadne markantne túto izolovanosť badať práve pri sledovaní tvorivých procesov v oblasti folklóru a ľudového výtvarného umenia. Tieto procesy majú v priebehu tvorby, v otázkach vzťahu tvorcov k dielu a spoločnosti, vzťahu kolektívu k tvorcovi a jeho dielu, ako aj v otázkach všeobecnej estetiky niekoľko prevažne spoločných črt.

Nadhľad, s ktorým sa usilujeme pristupovať na týchto seminároch k výskumnej problematike z hľadiska príspevku našej vednej disciplíny k poznávaniu všeobecných zákonov bytia a vedomia, povedie azda i k spätnému zjednocovaniu vedeckých výsledkov všetkých odvetví etnografie a možno i k jej sústavnejším kontaktom s ostatnými vedami. Nazdávam sa, že práve to by bol najzávažnejší príspevok k prehĺbovaniu všeobecného procesu poznania.

ОСОБЕННЫЕ И ВСЕОБЩИЕ ЧЕРТЫ ТВОРЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ В МАТЕРИАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЕ

Резюме

Из широкой шкалы творческих процессов в материальной культуре автор выбрала область кустарного производства. Под понятием кустарное производство словацкая этнография подразумевает все виды работ и продуктивных занятий, которыми занималось население сел и городов для нужд широких масс, за исключением занятий, являющихся главным источником пропитания всего общества (сельского хозяйства, пастушества, скотоводства, обеспечение основными источниками сырья для дальнейшей обработки — шахтерство, металлургия, рубка леса). Под понятием кустарное производство подразумевается также большинство традиционных, первоначально цеховых ремесел.

При таком широком понимании кустарное производство включает в себя, наряду с материальными и экономическими функциями, и целый ряд дальнейших функций, среди которых особенно ярко выступают социальная и культурная функции. После второй мировой войны у нас и в остальных социалистических странах особенно усилилась последняя функция, причем она также официально поощряется государством и его организациями. В результате ослабления некоторых функций, усиления других или же в результате возникновения новых функций изменяется качество всего изучаемого явления народной культуры.

1. Ближе всего к традиционному народному кустарному производству по содержанию и смыслу стоят отрасли, которые и в современных измененных условиях сохраняют, в сущности, свои прежние функции и реализуются в рамках подобных отношений и связей. Они производят для непосредственно окружающей среды предметы, отвечающие степени развития местной народной культуры, и реагируют на существующие общественные нормы и конвенции.

2. Государственные организации, задачей которых является развитие и использование традиционного народного кустарного производства, уделяют внимание в основном тем видам, которые характеризуются выражено эстетическим воздействием и в основном в своей функции имеют характер прикладного искусства. В этой области исчезли традиционные отношения производителя к собственному труду и отношения между производителем и потребителем, которые перестали быть

прямыми и осуществляются теперь посредством определенных организаций. Особенно художники — работники данных организаций — посредством своих художественных взглядов, целенаправленным отбором, редукцией вмешиваются в первоначальное производство. Первоначальное традиционное производство таким путем неизбежно стимулируется, и у некоторых видов уже постепенно исчезает областная специфичность, присущая прежде всей национальной культуре.

3. На основе традиционного народного кустарного производства возникают также отрасли замательной художественной деятельности.

4. Основа традиционного художественного мнения, технологического опыта и эстетических норм наблюдается и в индивидуальном творчестве развитых эстетических качеств, причем, независимо от специального художественного образования своих носителей, она относится к области искусства.

Качественные различия указанных изменений творческих процессов, вытекающих из первоначальной основы традиционного народного кустарного производства, требуют адекватного методического подхода, как при формулировании проблематики, так и при выборе собственного исследовательского метода.

Обычные этнографические исследовательские методы можно применять и в дальнейшем при изучении процессов производства, характеризованных в пункте 1. Все остальные приведенные тенденции значительно превышают объем интересов научной дисциплины. Сложность процессов современного развития общества и его культуры нуждается в комплексном подходе, который невозможен вне широкой концепции мультидисциплинарного изучения. Исследование творческих процессов в народной культуре уже в процессе самого изучения требует более тесного сотрудничества таких особенно близких научных дисциплин, какими являются этнография и фольклористика. Процесс творчества, отношение творцов к собственному произведению и к обществу, отношение коллектива к творцу и к его произведению, а также и формирование эстетических взглядов имеют в фольклоре, так же как и в изобразительном искусстве, целый ряд общих черт.

SPEZIELLE UND ALLGEMEINE ZÜGE DER SCHÖPFERISCHEN PROZESSE IN DER MATERIELLEN VOLKSKULTUR

Zusammenfassung

Aus der breiten Skala schöpferischer Prozesse in der materiellen Volkskultur wählte die Autorin den Bereich der volkstümlichen Produktion und untersucht die besonderen und allgemeinen Merkmale dieser Prozesse. Unter dem Begriff „volkstümliche Produktion“ versteht die slowakische Ethnographie alle Arten von Arbeiten und produktiven Beschäftigungen, die von der Land- und Stadtbevölkerung für den Bedarf der breiten Massen verrichtet wurden, mit Ausnahme der Beschäftigungen, die zu den Hauptquellen des Lebensunterhaltes der gesamten Gesellschaft gehörten: Landwirtschaft, Viehzucht, Gewinnung der Hauptrohstoffe zur weiteren Verarbeitung — Bergbau, Hüttenwesen und Holzfällerei. Zur volkstümlichen Produktion rechnen wir auch die meisten traditionellen, ursprünglich zumftmäßigen Handwerke.

In diesem weitgespannten Rahmen erfüllt die volkstümliche Produktion neben ihren materiellen und ökonomischen Aufgaben auch eine ganze Reihe anderer Funktionen, unter denen die soziale und kulturelle Funktion besonders deutlich hervortritt. Besonders die kulturelle Funktion der volkstümlichen Produktion hat nach dem zweiten Weltkrieg bei uns und in den anderen sozialistischen Staaten eine außerwöhnliche Bedeutung erlangt, sie wird auch offiziell vom Staat und seinen Institutionen gefördert und unterstützt. Da manche Funktionen heute zurücktreten, andere hingegen erstarken und auch völlig neue auftauchen, verändert sich die Qualität des gesamten Phänomens Volkskultur.

1. Dem Inhalt und Sinn der traditionellen Volksproduktion entsprechen diese Gewerbe am meisten, die auch unter den heutigen veränderten Bedingungen ihre früheren Funktionen im wesentlichen bewahrt haben und unter ähnlichen Beziehungen und Verhältnissen ausgeübt werden, wie früher. In ihrem Rahmen werden Gebrauchsartikel für die unmittelbare Umgebung angefertigt. Ihre Erzeugnisse entsprechen der Stufe der örtlichen Volkskultur, sie richten sich nach den herrschenden gesellschaftlichen Normen und Konventionen.

2. Die staatlichen Institutionen, die zum Zweck der Förderung und Nutzung der traditionellen Volksproduktion eingerichtet wurden, befassen sich hauptsächlich mit solchen Gewerben, deren Er-

zeugnisse eine markante ästhetische Wirkung ausüben und in ihrer Funktion vorwiegend den Charakter angewandter Kunst haben. Auf diesem Gebiet sind allerdings die früheren traditionellen Beziehungen des Erzeugers zu seinem Werk verschwunden, ebenso die Beziehungen zwischen Produzenten und Konsumenten, weil zwischen ihnen kein unmittelbarer Kontakt mehr besteht, denn diese Erzeugnisse werden durch staatliche Handelsorganisationen verkauft. Besonders die Kunstsachverständigen dieser Institutionen beeinflussen die ursprüngliche Produktion durch ihre Ansichten, durch absichtliche Auswahl und Reduktion. Dadurch werden die ursprünglichen traditionellen Erzeugnisse unverweigerlich stilisiert, manche verlieren ihre regionalen spezifischen Merkmale, die für die gesamte Volkskultur charakteristisch waren.

3. Auf der Grundlage der volkstümlichen Produktion entstehen auch neue Arten der künstlerischen Betätigung, die von Laien ausgeübt werden.

4. Einen gewissen Gehalt an traditionellen Kunstanschauungen, technologischen Erfahrungen und ästhetischen Normen finden wir auch im individuellen Kunstschaffen, das vielfach eine hohe ästhetische Qualität erreicht. Ohne Rücksicht auf die künstlerische Ausbildung seiner Träger gehört dieses Schaffen eindeutig in das Reich der Kunst.

Die qualitativen Unterschiede in den angedeuteten Veränderungen des schöpferischen Prozesses, der auf der Grundlage der traditionellen volkstümlichen Produktion beruht, erfordern ein adäquates methodisches Verfahren so bei der Formulierung dieses Problembereiches wie bei seiner eigentlichen Erforschung.

Beim Studium der Produktionsprozesse, die unter Punkt 1. charakterisiert wurden, dürfen die üblichen ethnographischen Forschungsmethoden auch weiterhin angewandt werden. Alle in den folgenden Punkten angeführten Tendenzen überschreiten das Interessengebiet einer einzigen wissenschaftlichen Disziplin bei weitem. Die komplizierten Prozesse der gegenwärtigen Entwicklung unserer Gesellschaft und ihrer Kultur erfordern eine komplexe Sicht, die ohne breit angelegte multidisziplinäre Untersuchungen nicht möglich ist. Eine engere Zusammenarbeit der Ethnographie und Folkloristik, also zweier wissenschaftlicher

Disziplinen, die einander sehr nahestehen, ist beim Studium der schöpferischen Prozesse in der Volkskultur schon während der Untersuchungen unerläßlich. Der Verlauf des Schöpfungsprozesses, die Beziehung des Schöpfers zu seinem Werk und

zur Gesellschaft, die Beziehung des Kollektivs zum Schöpfer und seinem Werk sowie die Formung ästhetischer Anschauungen weisen so in der Folklore wie in der bildenden Kunst viele gemeinsame Züge auf.

Diela ľudových rezbárov exponované na slávnostiach ľudového tanca vo Východnej 1976

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Словацкой Академии Наук

Год издания 24, 1976 № 4

Издается четыре раза в год

«ВЕДА», издательство Словацкой Академии Наук

Редакторы Д-р Божена Филова и Павол Стано

Адрес редакции: 884 16 Братислава, Клеменсова 19

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Jahrgang 24, 1976. Nr. 4. Erscheint viermal im Jahre

Herausgegeben vom VEDA, Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Redakteure PhDr. Božena Filová und Pavol Stano

Redaktion: 884 16 Bratislava, Klemensova 19

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Slovak Academy of Sciences
Volume 24, 1976, No. 4

Published quarterly by VEDA, the Publishing House of the Slovak Academy of Sciences
Managing Editors PhDr. Božena Filová and Pavol Stano

Editor: 884 16 Bratislava, Klemensova 19, Czechoslovakia

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

Revue de l'Académie slovaque des sciences
Anné 24, 1976, No. 4. Parait quarte fois par an
Editions de VEDA, maison d'édition de l'Académie slovaque des sciences

Rédacteurs: PhDr. Božena Filová et Pavol Stano

Rédaction: 884 16 Bratislava, Klemensova 19

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

Časopis Slovenskej akadémie vied

Ročník 24, 1976, číslo 4 — Vychádza štyri razy do roka

Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavná redaktorka PhDr. Božena Filová

Výkonný redaktor Pavol Stano

Redakčná rada: dr. Soňa Burlasová, dr. Emília Horváthová, dr. Soňa Kovačevičová, dr. Milan Leščák, dr. Michal Markuš, doc. dr. Ján Michálek, dr. Ján Mjartan, doc. dr. Štefan Mruškovič, dr. Viera Nosáľová, doc. dr. Ján Podolák, doc. dr. Antonín Robek.

Výtvarná redaktorka Viera Miková

Redakcia: 884 16 Bratislava, Klemensova 19
Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin

Jednotlivé číslo Kčs 20,—; celoročné predplatné Kčs 80,—

Výmer SÚTI č. 8/6

Rozširuje Poštová novinová služba, objednávky vrátane do zahraničia a predplatné prijíma PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6/VII, 884 19 Bratislava. Možno objednávať aj na každej pošte alebo u doručovateľa.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1976

Distributed in the socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia. Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distribution rights are held by JOHN BENJAMINS, N. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, Amsterdam, Netherlands.